SOVIETINIŲ METŲ GYVENAMIEJI RAJONAI VILNIUJE: TIPIŠKUMO PROBLEMA

Indrė Ruseckaitė

Architektūros pagrindų ir teorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,

Pylimo g. 29/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas ruseckaitė.indrė@gmail.com

Įteikta 2010 11 16

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami Karoliniškių, Viršuliškių ir Šeškinės gyvenamieji rajonai Vilniuje, išskiriant ir apibūdinant kelis svarbiausius bruožus, leidžiančius teigti, jog šių rajonų urbanistinės-architektūrinės charakteristikos tarpusavyje skiriasi ir dėl to šios urbanistinės struktūros nėra tipinės. Analizuojama, kokie buvo rajonus projektavusių architektų kūrybiniai siekiai formuoti individualius rajonų urbanistinius-architektūrinius charakterius; kodėl šie rajonai buvo kritikuoti ir kaip į tai reaguojant kito urbanistiniai-architektūriniai sprendimai; kaip atnaujinant sovietinio laikotarpio gyvenamuosius rajonus kinta saviti jų požymiai.

Reikšminiai žodžiai: sovietiniai metai, masinė statyba, tipiniai pastatai, monolitiniai aukštybiniai gyvenamieji pastatai.

Įvadas

Šeštajame dešimtmetyje Tarybų Sąjungoje prasidėjo masinės industrializuotos gyvenamųjų pastatų statybos, kai miestuose atsirado naujų urbanistinių struktūrų. Formuojami nauji gyvenamieji rajonai to meto mokslinėje ir profesinėje spaudoje buvo kritikuoti dėl urbanistinės ir architektūrinės monotonijos bei tarpusavio supanašėjimo, ir tai buvo būdinga problema visoje buvusios Tarybų Sąjungos teritorijoje, nes nauji *miegamieji rajonai* buvo formuoti visuose miestuose (Аникеев, Новиков 1978; Полторацкий 1977; Jaralovas 1979; Balčiūnas 1977). Vilniuje iki 10-ojo dešimtmečio pradžios apie 19 kv. km plotas buvo užstatytas sovietiniu laikotarpiu vadinamaisiais „naujaisiais rajonais“. Šiandien jie vadinami tipiniais beveidžiais *miegamaisiais*, pilkuoju socmodernizmo veidu. Visgi platus pripažinimas, apdovanojimai už Lazdynų ir Žirmūnų rajonų suplanavimą, jų įtraukimas į urbanistinių paminklų sąrašus neleidžia beatodairiškai taikyti šablono „*tipinis*“ ir kitiems sovietiniu laikotarpiu formuotiems gyvenamiesiems rajonams. Straipsnyje siekiama atsakyti į klausimus, kokie buvo rajonus projektavusių architektų kūrybiniai siekiai formuoti individualius rajonų urbanistinius ir architektūrinius charakterius; kodėl šie rajonai buvo kritikuoti ir

kaip į tai reaguojant kito urbanistiniai-architektūriniai sprendimai; kokie požymiai leistų teigti, jog šie rajonai nėra tipiniai; kaip po 2000 m. atnaujinant sovietinio laikotarpio gyvenamuosius rajonus šie požymiai kinta; niveliuoja ar ryškina šie pokyčiai jų pirminius charakteringus bruožus.

7-ojo dešimtmečio pabaigoje pradedamos formuoti gyvenamųjų rajonų teritorijos Laisvės (buv. Kosmonautų) prospekto aplinkoje, iš jų Lazdynai buvo ir pirmasis, ir etaloninis rajonas. Vėliau suformuoti dar septyni nauji gyvenamieji rajonai, iš kurių pirmieji trys – Karoliniškės, Viršuliškės ir Šeškinė – taip pat svarbūs tiek urbanistikos ir architektūros požiūriu, tiek ir todėl, kad būtent juose ryškiausiai atsiskleidžia gyvenamųjų rajonų formavimo raida. Tai savotiški chrestomatiniai pavyzdžiai, kuriuos galima iliustruoti: 1) 7-ajame dešimtmetyje ir 8-ojo dešimtmečio pradžioje ieškota originaliųjų rajonų suplanavimo sprendimų naudojant tuos pačius tipinės architektūros pastatus, kiekviename rajone juos savitai komponuojant erdvėje, pastatus ir aplinką marginant ornamentais, būdingais tik vienam rajonui (Karoliniškėse ir Viršuliškėse); 2) susidūrus su urbanistine monotonią bei su jos kritika, pradedami keisti tipinės architektūros erdviniai parametrai (pir-

moji namų grupė Viršuliškėse ir visas Šeškinės rajonas); 3) siekiant išvengti naujo pobūdžio urbanistinės ir architektūrinės monotonijos 8-ojo dešimtmečio pabaigoje gyvenamųjų rajonų identitetas ir originalus charakteris pradėtas kurti specialiai jiems projektuojamais aukštybiniais monolitiniais akcentais (Šeškinė).

Lazdynų gyvenamojo rajono formavimo bruožai ir jų įtaka kitų Vilniaus gyvenamųjų rajonų projektavimui

Kai 1955 m. atsisakoma „retrospektyvinių nesaikingumų“ ir 1957 m. Vyriausybei priėmus nutarimą „<...> Dėl gyvenamųjų namų statybos išvystymo Tarybų Sąjungoje, kuriuo buvo iškelta užduotis per 10–12 metų likviduoti butų trūkumą“ (Miškinis 1991), 1959 m. pagal kiek pakoreguotą tipinį sąjunginį projektą Vilniuje pastatomi pirmieji stambiaplokščiai namai – taip pradėdama masinė industrinė namų statyba. Straipsnyje tiriami keli Vilniaus miegamieji rajonai, kurie ir buvo suprojektuoti bei realizuoti prasidėjus industrinės statybos bangai, t. y. 1963–1980 m. periodu, kai iki 1980 m. galiojo 1967 m. patvirtintas Generalinis miesto planas. Pagal jį šiaurės vakarinėje miesto dalyje numatyta formuoti naujuosius gyvenamuosius rajonus (1 pav.). Dar prieš naująjį miesto plėtros etapą savotiškas lūžis planavimo srityje įvyko suprojektavus ir pastačius Žirmūnų rajoną bei gavus svarbų sąjunginį apdovanojimą už jo suplanavimą. Tai paskatino Lietuvos urbanistus ir architektus, net ir išpraustus į reglamentuojančių aplinkybių bei tipinių stambiaplokščių pastatų rėmus, ir toliau siekti kiekvienam naujai projektuojamam rajonui suteikti savitą urbanistinį charakterį. Taigi pradėdama etapiškai projektuoti bei statyti naujus rajonus aplink naująją Vilniaus dalies ašį – Kosmonautų (dab. Laisvės) prospektą. Pirmasis iš jų – Lazdynų rajonas, suprojektuotas 1962 m., statytas 1963–1973 m. 1974 m. jų autoriai Vytautas Brėdikis, Vytautas Edmundas Čekanauskas ir kiti už šio rajono suprojektavimą gavo Lenino premiją bei buvo plačiai Sąjungoje pripažinti. Tai buvo pirmasis atvejis Tarybų Sąjungoje, kai tokios svarbos apdovanojimas paskirtas už gyvenamojo rajono suprojektavimą ir įgyvendinimą. Taigi pirmasis Kosmonautų prospekto rajonas įvertinamas maksimaliai aukštai ir iš tolesnius rajonus (Karoliniškių, Viršuliškių ir Šeškinės) projektuosiančių architektų tikėtasi „juos sukurti taip pat gerai kaip Lazdynus, o gal net ir geriau“ (Сакалайскас 1974).

Plačiai pripažinti ir garsūs Lazdynai iš karto, kai buvo suprojektuoti ir gavo apdovanojimą, tapo etalonu ir kitiems naujesiems rajonams projektuoti. Nuo 1974 m. pradėta juos analizuoti, siekiant atsakyti į klausimą „kur glūdi progresyvios kūrybos esmė“ (Jaralovas 1975). Išskiriami tokie sektini bruožai kaip išsami anali-

1 pav. Gyvenamųjų rajonų aplink Laisvės (buv. Kosmonautų) prospektą plano schema (schema autorės)

Fig. 1. Scheme of residential districts along Laisvės Av.

zė nagrinėjant buvusią ir būsimą erdvinę kompozicinę Vilniaus sandarą, kraštovaizdį ir gamtinę aplinką. Pasak V. Mikučiano (Mikučianis 1974), prieš pradėdami projektuoti Lazdynų mikrorajoną autoriai studijavo ne tik Tarybų Sąjungos architektų kūrybinę patirtį formuojant naujuosius gyvenamuosius rajonus, juos taip pat veikė Suomijos *Tapiola* modernistinio miesto pavyzdys (Микучанис 1974). Taip pat Švedijos *Vällingby*, Prancūzijos *Toulouse-Le Mirail* nauji urbanistiniai sprendimai (Dremaite 2010). Lazdynų sėkmės pagrindu laikytas meistriškumas įvertinant visus sudėtingo reljefo kompozicinius privalumus, sudariusius architektams plačias kūrybines galimybes komponuoti keliolikos rūšių tipinių gyvenamųjų pastatų tūrius. Ryškiais architektūriniais savitumais pasižyminčiuose miestuose plėtojamos naujos teritorijos turėtų „būti formuojamos pagal bendruosius kūrybinius principus, pratęsiant jau suformuotose miesto dalyse išryškėjusius bruožus. <...> Pavykęs naujosios architektūros kūrimo pavyzdys

2 pav. Lazdynų rajono planas (1962 m.), arch. V. Brėdikis, V. E. Čekanauskas. Rajono vaizdai 1974 m. (Архитектура СССР, 11/1974)

Fig. 2. Plan of Lazdynai district (1962) – arch. V. Brėdikis, V. E. Čekanauskas. View of Lazdynai in 1974

<...> – Lazdynai“ (Miškinis 1982). Pasak autoriaus, tai nauja, ne scheminė, organiškai su aplinka deranti gyvenamojo rajono architektūra, turinti sąsąją su Vilniaus senamiesčiui būdingais bruožais. Pasak J. Vanago, ypatingo dėmesio vertas Lazdynų plano ir erdvės sprendinių vientisumas ir darnumas; visas gyvenamasis masyvas formuoja nedalomą visumą, kurios mikrorajonai nėra dirbtinai atskirti. Pačių autorių sumanymu rajonas turi būti greičiau utilitarus ir funkcionalus, o ne savitikslių kompozicija. Taip pat siekta rajonui suteikti savitą ir įvairų vilnietišką veidą, todėl formuota miesto senamiesčiui būdinga silueto dinamika, susiliejančių erdvių sistema, jaukios, palyginti nedidelės kiemų erdvės (Банарас 1974). Vilnietiški bruožai būdingi ir kalbant apie rajono dydžių santykius. „Lazdynų gyvenamojo

rajono plano struktūroje vieningai išlaikytas užstatytų teritorijų skaidymas gatvėmis ir pėsčiųjų alėjomis tuo pačiu moduliu kaip ir Vilniaus istoriniame branduolyje. Taip išlaikytos vienodos proporcijos atskirose miesto dalyse, kas yra būtina sąlyga formuojant naujus rajonus“ (Шешельгис 1974). Rajono erdvumas, tinkamas užstatytos ir laisvos teritorijos santykis išpūdingame gamtiniame kontekste taip pat įvardijamas kaip vienas iš pagrindinių Lazdynų privalumų (Яралов 1974). Taigi šie Lazdynų bruožai tapo siekiu kuriant ir kitus Vilniaus naujuosius gyvenamuosius rajonus (2 pav.) Tačiau kiti rajonai turėjo būti projektuojami ne tokioje unikaloje gamtinėje aplinkoje, kur reljefas padėtų kūrybai. Taip pat 7-ojo dešimtmečio pabaigoje keitėsi užstatymo intensyvumo normos, todėl minėtasis Lazdynų erdvumo bruožas negali būti įgyvendintas kituose rajonuose, kurių pirmasis – Karoliniškės.

Kai kurie Karoliniškių ir Viršuliškių gyvenamųjų rajonų formavimo ypatumai

Karoliniškių gyvenamojo rajono suplanavimo kūrybinė komanda, vadovaujama architekto K. Balėno, 7-ojo dešimtmečio pabaigoje pradėjo projektavimo darbus, kurie sulaukė didelio dėmesio to meto profesinėje spaudoje. Šiuose šaltiniuose taip pat fiksuojamas pačių rajono suplanavimo autorių kūrybinis sumanymas. Autoriai įvardija siekius ir priemones, padėsiančius originaliai formuoti rajoną. Naujasis Karoliniškių rajonas statomas ant pustrečio kilometro ilgio 200 ha ploto plokštikalnio tarp Neries ir Sudervėlės slėnių (3 pav., a). Šiam rajonui numatytos teritorijos reljefas plokščias, todėl, viena vertus, gamtinė aplinka nepaveikta urbanistų ir architektų kūrybinių užmojų; kita vertus, neįmanoma kartoti Lazdynų stipriųjų bruožų, nes vienas iš svarbiausių – raiškus reljefas kaip sudėtinė kompozicijos dalis – eliminuojamas. Todėl kuriant rajono siluetą, siekta „įvairių aukščių pastatais uždėti plokštikalniui viršūnę“ (Balėnas 1970). Pastatų kaip kalvų pikų turėjo tapti Vilniaus televizijos bokštas.

Analizuojant Karoliniškių suplanavimo projekto medžiagą, šiandieninį šio rajono planą, akivaizdus kryžiaus motyvas urbanistiniame rajono ornamente. Charakteringa pastatų grupavimo forma naudojama visuose Karoliniškių mikrorajonuose. Tyrinėjant Vilniaus miesto planą, Karoliniškės – aiškiai identifikuojamas atskiras Laisvės prospekto segmentas¹. Dėl kryžminio

¹ Formuojant Laisvės prospekto aplinką, gyvenamųjų rajonų masyvas planuotas remiantis istorinės Vilniaus raidos ypatumais, kurie „<...> reiškėsi tuo, kad kiekviena senojo miesto dalis kūrėsi už natūralių gamtos barjerų“ (Miškinis 1991). Taigi kiekvienas naujas rajonas vienas nuo kito atskiriamas žaliuoju masyvu, o tai plane tampa savotiška rajono riba.

3 pav. Karoliniškių rajono skersinio pjūvio schema (Balėnas 1970) (a); rajono vaizdas iš Televizijos bokšto (b); fasado deko fragmentas (c); rajono planas (d)

Fig. 3. Section scheme of Karoliniškės district (a); view from the TV Tower (b); detail of facade decor (c); plan of Karoliniškės district (d)

pastatų grupių jungimo, pasak autorių, „kaip niekur kitur Lietuvoje, originaliai išryškės namų blokavimas ir jo privalumai, kas padės sukurti pusiau uždaras erdves, originalius kiemus, susijungiančius į savotišką kiemų zoną, ir padės išvengti dirbtinių skersvėjų“ (Balėnas 1970). 7-ajame dešimtmetyje pasikeitus projektavimo normoms naujai formuojamame rajone užstatymas koncentruojamas kur kas labiau nei Žirmūnuose ir Lazdynuose, todėl ir rajono tankumas, jo urbanistinio ornamento intensyvumas daro jį išskirtinį, tačiau tai yra ir antroji neatitiktis Lazdynų erdvumo bruožui. Karoliniškės formuotos naudojant tipinius pastatus taip, kad jie galėtų tarpusavyje jungtis į kryžiaus formos gyvenamųjų namų grupes (3 pav., d). Statmenų linijų sankirtoje formuojamas aukščiausias pastatas, arba vadinamoji kalva, kurios tematiką ir plėtoja autoriai. Projekte pastatų ugniasienės numatyta dažyti tamsiai raudona spalva, kuri padėtų dar labiau pabrėžti rajono charakterį (tuo metu tai buvo pirmasis rajonas Vilniuje, kuriame tokiu mastu taikytas toks ryškus spalvinis sprendimas). Pastatų grupavimo principo tema kartojama ir rajono erdviniuose dekoratyviniuose ornamentuose. Laiptinių balkonų ažūrinės sienutės, kurios yra vienos iš skiriamųjų rajono ženklų, formuojamos audžiant stambesnių ir smulkesnių „pliu-

sų“ betoninį raštą (3 pav., c); tokiais ažūrais dengiamos devynių aukštų pastatų laiptinės, todėl šios vertikalios plokštumos dominuoja erdvių formantuose ir sudaro savotišką identifikacinių ženklų sistemą visame rajone. Balkonų spalvos žymi atitiktį vienai ar kitai mikrorajono subzonai. Pastatų blokavimas specifine forma ir ryškus jų spalvinis sprendimas, architektūros deko elementai rajono suplanavimo autorius įpareigojo akcentuoti, kad „Karoliniškių architektūra reikalauja gero atlikimo. Kitu atveju ji gali smarkiai nukentėti, ir rajonas neteks savito veido, kurio tikisi visi – nuo projektuotojų iki būsimųjų gyventojų“ (Balėnas 1970). Tačiau įsibėgėjus statyboms² spaudoje dėmesys ilgainiui kryo tik į jose statomą Televizijos bokštą (Balėnas 1975).

Baigiant statyti Karoliniškes, įsibėgėjo Viršuliškių rajono suplanavimo darbai, kuriuos rengė jungtinė architektų B. Kasperavičienės, J. Zinkevičiaus, A. Bražinsko komanda apie 1975 m. Rajono teritorijos reljefas labiau

² Tai, kad rajono projektavimas ir statybos tapo svarbiu ir daugelio stebimu įvykiu, iliustruoja 8-ojo dešimtmečio publikacijose aptinkami gyventojų pasiūlymai dėl naujojo rajono pavadinimo. Pasak jų, pavadinimas neturi kontekstualios sąsajos su šios teritorijos praeitimi, todėl siūloma jam suteikti Šaltūnų, buvusio kaimo Karoliniškių rajono teritorijoje, pavadinimą (Čyžius, Vanagas 1970).

4 pav. Viršuliškių rajono planas (a); fasado dekoru fragmentas (b); 120V serijos namų jungimas ankstesnio periodo detale (c); Viršuliškių I-ojo mikrorajono maketas (d)

Fig. 4. Plan of Viršuliškės district (a); detail of facade decor (b); serial 120 V buildings combined by the prior stage architectural detail (c); model of the 1st microdistrict of Viršuliškės (d)

kalvotas nei Karoliniškių. Šiame kontekste rajonas suplanuotas tos pačios serijos gyvenamuosius namus, kurie naudoti statant Karoliniškes ir Lazdynus, jungiant į lanko formos grupes (4 pav., a, d). Lanko motyvas kartojamas visuose trijuose Viršuliškių mikrorajonuose. Pastatai į laužytos konfigūracijos grupes jungiami neblokuojant – jungtimi tampa ažūrinės plokštės. Šio elemento ornamentinė tema, pasak pačių autorių, tai vertikalių lygiagrečių linijų (išpjovimų) metras arba tiesiog „termometras“ (4 pav., b). Taip jungiant pastatus norėta suteikti skaidrumo, pagerinti oro cirkuliaciją vidinėse mikrorajono erdvėse; šių plokščių apačioje formuojamos užuovėjos kartu su savotiškais namų grupių viešaisiais taškais. Šiandien ne tik „termometro“ motyvas identifikuoja rajoną; Viršuliškėse namų jungtis patys gyventojai naudoja kaip adresų knygas, kur kiekvieno namų bloko aktualijos ir identifikaciniai šūkiai leidžia atpažinti zonas. „Termometro“ tema taip pat naudojama laiptinių ažūre; o ugniasienės ir balkonai dekoruoti „prizmių“ struktūra. Pirminiame projekte Viršuliškių pastatus numatyta dažyti skirtingomis spalvomis priklausomai nuo jų aukščio. Visgi įgyvendintas lakoniškas šviesių atspalvių sprendimas, todėl dar labiau išryškėja skulptūriški rajono fasadų reljefai. Būtų galima teigti, kad Viršuliškių identifikacinį rinkinį ir sudaro vientisa

rajono urbanistinių „lankų“ sistema plane bei charakteringi skulptūriški elementai erdvėje.

Gyvenamųjų rajonų monotonijos kritika

„Kam iš vilniečių neteko girdėti kritikos apie Karoliniškes – naują gyvenamąjį rajoną, išaugusį Lazdynų šešėlyje? <...> Suprantama, gimti po Lazdynu nepavydėtina, koks tas naujagimis bebūtų. Bet kur kas svarbiau tai, kad kol kas Karoliniškės ištis negali optimistiškai nuteikti“ (Budrys 1976). Dar nebaigus statyti Karoliniškių pradedamas kelti klausimas, kokios naujojo rajono nesėkmių priežastys. Jų įvardijama keletas: 1) viena svarbiausių – tai reljefas, kuris Karoliniškėse daug skurdesnis, ir tai nepadėjo komponuojant tipinius pastatus; 2) rajonas be galo klaidus – nors ir originalios, bet visame rajone vienodos pastatų grupės formuoja identiškas kiemų erdves. Erdvių diferenciacija aiškesnė artėjant link mikrorajonų centrų. Tačiau orientavimasis mikrorajono viduje sudėtingas; 3) nesusikalbėjimas tarp projektuotojų ir statybininkų smarkiai paveikė statybų kokybę bei projekto ir realizacijos neatitikimą. Kūrybinės Karoliniškių komandos akcentuota sąlyga, jog rajono architektūra reikalauja gero atlikimo tam, kad rajonas neprarastų jam sukurto charakterio, neįgyvendinama; 4) per didelis rajono užstatymo tanku-

mas. Po šių publikacijų tendencingai pradeda nykti kitų naujųjų rajonų projektų ir realizacijų aprašymų kiekis tuometinėje spaudoje, tik pavienės fragmentiškos žinutės apie Viršuliškes, Šeškinę, ir kol kas sunku rasti informacijos apie tų rajonų pirminius projektus, pačių autorių komentarus apie kūrybinius siekius³.

8-ajame dešimtmetyje prasideda arši architektų kritika, skirta masinei statybai tiek Lietuvoje, tiek ir visoje Tarybų Sąjungoje. Iš daugelio to meto publikacijų ima ryškėti savotiškas suvokimo lūžis, kad nebeįmanoma sukurti originalių miesto dalių naudojant tas pačias industrinės masinės statybos priemones, nes vis tiek tai bus kažkur matyta ir tipiška (Jaraliovas 1979). Gyvenamųjų rajonų urbanistinės monotonijos ir architektūrinės išraiškos problemos buvo dažna to meto profesinės spaudos tema. To priežastys įvardijamos kelios. Pirmą – tai ilgalaikis ir neribotas vieno ir tų pačių tipinių projektų kartojimas, pvz., Vilniuje nuo 1966 m. Žirmūnų rajonas formuotas statant 1-646LT serijos gyvenamuosius namus, 1967 m. ši serija keičiama į 1-646LI ir naudota komponuojant Lazdynų rajoną. Karoliniškės, Viršuliškės, Baltupiai taip pat formuojami naudojant šį pastatų tipą, nors ir su nedideliais pakeitimais, reikalingais įvairesniam namų jungimui. „Taigi viena gyvenamųjų namų serija respublikos sostinė buvo statoma 10 metų!“ (Parčiauskas 1982). Antroji priežastis – tai nedidelis apdailos medžiagų asortimentas, spalvinio įvairumo stoka, nes paprasčiausiai nebuvo pasiūlos. Karoliniškių ir Viršuliškių projektuose buvo numatytas spalvinis pastatų sprendimas pagal pastatų aukštį arba zoną mikrorajone. Tačiau realizuojant projektus, Karoliniškėse liko tik tamsiai raudonos spalvos ugniasienės (kurios kritikuotos kaip pernelyg apsunkinančios vaizdą (Minkevičius, Rymeikis 1977)), o Viršuliškėse ryškių spalvų nėra. Šeškinės atvejis panašus – vietoje planuotos švrios baltos fasadų spalvos įgyvendinama pilka, todėl rajonas atrodo niūrus vien dėl to, kad tuo metu Statybos kombinatas pritrūko balto granito grūdelių (Šileika 1980). Nesėkmių priežastimi taip pat įvardijama žemoka statybos darbų kokybė, kaip ir užmirštos mažosios architektūros formos, įvairesni fasadų reljefiniai elementai. Tačiau svarbiausia tai, kad

projektai nekompleksiškai realizuojami (Balčiūnas 1977). Pažymima, jog tuo metu, ko gero, nebuvo gyvenamojo rajono pastatyto taip, kaip numatyta patvirtintuose projektuose.

8-ajame dešimtmetyje prasidėjusi gyvenamųjų rajonų monotonijos kritika vyko kartu su konkrečiais pasiūlymais, kaip to išvengti. Pirmoji priemonė – tai stambiaplokščių gyvenamųjų namų serijos keitimas. Vilniuje statyti tos pačios serijos gyvenamieji namai tol, kol „<...> ieškojimų kelyje gimsta ir 1977 m. pilnai įdiegiama naujoji serija – 120V“ (Stražnickas 1981). Tai trumpesnio žingsnio blokai, kurių „<...> fasadai bus plastiškesni ir išraiškingesni nei iki šiol statytųjų. <...> Pagrindu paėmus blokus-sekcijas, komponuojamas iš įvairių tipų blokų-butų, galima suforminti išraiškingos architektūros namus, o kuriant kompleksus – įdomiai jungti sekcijinius pastatus“ (Dyčmonas 1975). Kosmonautų prospekto aplinkoje pirmieji šio tipo namai pastatyti baigiamame formuoti Viršuliškių rajone (4 pav., c). Unikalu tai, kad naujosios serijos namai sujungiami ta pačia ažūrine plokšte, kuri kartota visame iki tol statytame rajone. Tokio tipo jungimo pavyzdys, žymintis naujojo rajonų formavimo etapo pradžią – vieningas Kosmonautų prospekto aplinkoje.

Šeškinės rajonas: naujoji namų serija ir monolitiniai aukštybiniai pastatai

Apie 1977 m. projektuojamas Šeškinės gyvenamasis rajonas. Kosmonautų prospekto ašyje tai pirmasis rajonas, kuris visas formuojamas naujosios serijos 120V namų grupėmis. Trumpo žingsnio namai leido smulkėti pastatų grupių išsklotinėms, todėl ir visoje mikrorajonų struktūroje ryškesnis segmentiškumas (5 pav., d). Pastatų grupės visuose Šeškinės mikrorajonuose formuojamos „U“ ir „L“ raidžių bei jų modifikacijų principu, taip kuriamos pusiau uždaros namų grupių vidinės erdvės. Palyginti su Karoliniškių tarpgrupinėmis erdvėmis, Šeškinėje jos stambesnės, tačiau ir aiškiau identifikuojamos. Erdvė formuojama trimis vertikalioomis pastatų plokštumomis, todėl šiame rajone laisvojo planavimo sprendiniai įgyja kitokį charakterį.

Pagal Karoliniškių ir Viršuliškių namų grupių formas miesto plane galima atpažinti, jog tai du skirtingi rajonai; to paties negalima teigti lyginant Šeškinės, Justiniškių, iš dalies Fabijoniškių gyvenamuosius rajonus. Nėra ryškių skirtumų tarp šių rajonų gyvenamųjų namų grupių, 9-uoju–10-uoju dešimtmečiais formuotų iš serijos 120V pastatų. Necharakteringas pastatų grupavimas plane, taip pat visuose rajonuose beveik visiškai identiška pastatų architektūrinė išraiška ir vienodi architektūrinių detalių, reljefų motyvai. Taigi

³ 2006 m. panaikintas Architektūros muziejus Vilniuje (išsamus šio muziejaus istorijos ir likimo aprašymas M. Baužienės straipsnyje „Neatšvestas Architektūros muziejaus keturiadesimtmetis“ (Baužienė 2008)). Beveik 70 000 jame sukauptų eksponatų, kurių didelė dalis atspindėjo straipsnyje analizuojamą laikotarpį, šiandien saugomi Nacionaliniame muziejuje ir yra sunkiai prieinami. Kita dalis aktualios medžiagos saugoma šiuos rajonus kūrusių architektų asmeniniuose archyvuose; o kadangi nėra ir bendros bazės, kurioje sistemingai šie darbai galėtų atsirasti, jų tyrimas ir viešinimas taip pat sudėtingas, nors praėjo tik 40 metų po „naujųjų“ rajonų formavimo pradžios.

5 pav. Šeškinės monolitinio aukštybinio pastato fragmentas (a); vaizdas nuo rajono centro (b); vaizdas įvažiuojant į Vilnių (c); Šeškinės mikrorajono planas (d)

Fig. 5. Detail of monolithic concrete high-rise building in Šeškinė (a); view from the district centre (b); view from access to Vilnius (c); plan of Šeškinė microdistrict (d)

8-ojo dešimtmečio pradžioje kritikuotas Karoliniškių rajonas, po jo suprojektuotos Viršuliškės tipinių gyvenamųjų namų grupių atžvilgiu yra daug originalesnės nei vėliau formuoti gyvenamieji rajonai. Tačiau rajonų dominančių aspektu yra atvirkščiai.

8-ajame dešimtmetyje labiausiai atsilikta statant architektūrinius naujųjų rajonų akcentus – daugiaaukščius namus. Tuo metu dvylikos–šešiolicos aukštų namai Lietuvoje reikalingi ne miestų užstatymo intensyvumui didinti, bet negausioms naujai statomų rajonų dominantėms kurti. Architektūriniu požiūriu tos dominantės kiekviename stambesniame masyve turėjo būti skirtingos, tačiau tuo metu Lazdynuose, Viršuliškėse ir Karoliniškėse pastatyta daugiau kaip keturiasdešimt dvylikos aukštų dominančių pagal vieną ir tą patį projektą (Balčiūnas 1977). Taip net ir urbanistiniai akcentai praranda savo individualumą ir tampa stereotipais. Nesugebėjimo statyti įvairius daugiaaukščius priežastis utilitari – Namų statybos kombinatui įvairaus tipo stambiaplokščių daugiaaukščių namų gamyba buvo sunki užduotis, be to, be galo ilgas procesas tarp idėjos ir įgyvendinimo. Taigi antrąją gelbėjimosi nuo architektūrinės naujųjų rajonų monotonijos priemonę įvardijamas monolitinis gelžbetonis, kurį naudojant kiekvienam naujai kuriamam rajonui pradedami projektuoti skirtingo architektūrinio charakterio daugiaaukščiai akcentai,

kurių pirmieji Kosmonautų prospekte pastatomi jau suformuotuose Lazdynuose ir tada dar tebestatytoje Šeškinėje (5 pav., a–c).

Patys pirmieji Vilniuje eksperimentiniai monolitiniai daugiaaukščiai bendrabučiai pastatomi studentų miestelyje Saulėtekyje 1972 m. (arch. B. Krūminis, konstr. J. Sidoravičius). Tai pirmasis bandymas su monolitiniu karkasu ir stambiaplokštėmis išorės sienomis (Parčiauskas 1982; Antanaitis 1984). Šiandien šis šešių 16-os aukštų bendrabučių kompleksas yra vienas iš 11 urbanistikos paveldo objektų Vilniaus mieste, įrašytų į Kultūros registrų sąrašus (UV-66, Saulėtekio miestelis) (Kultūros... 2007).

Nuo 1979 m. pradėti statyti gyvenamieji namai, kurių pirmieji atsirado jau suformuotuose Lazdynuose. Rajono suplanavimo projekte buvo numatytos vietos šioms objektams. Naujieji monolitiniai pastatai ne tik atlieka rajonų vertikalųjų dominančių misiją, bet ir „teikia rajonams individualumo. Labai svarbus jų vaidmuo formuojant urbanistinių kompleksų kompoziciją, siluetą“ (Balčiūnas 1984). Monolitinė statyba laikyta pranašia ne tik kaip galimybė įvairinti rajonų charakterį, bet ir padėjo spręsti gana utilitarinius klausimus. Ji turėjo tapti pagrindine priemone mažinant industrinės statybos apimtį, nes „techniniu ir ekonominiu požiūriu ji yra racionalesnė“ (Rusteika 1979). Kartu su 1983 m. Šeškinėje pradėtais statyti trylikos

6 pav. Sovietinių metų monolitinių gyvenamųjų namų tipai Vilniuje ir jų vieta (schema autorės)

Fig. 6. Types of soviet period monolithic high-rise dwelling buildings and their location in Vilnius

ir šešiolikos aukštų monolitiniiais gyvenamaisiais pastatais (arch. B. Krūminis, D. Ruseckas) pradedama plėtoti apvalių architektūrinių detalių tema, kuri buvo nauja industrinėje stačiakampių aplinkoje. 9-ajame dešimtmetyje Šeškinė kartu su monolitiniu miesto pavadinimo ženklu žymėjo Vilniaus miesto pradžią. Šeškinės panorama su monolitiniiais aukštybiniais pastatais pirmajame plane buvo vienas pirmųjų vaizdų įvažiuojant į miestą nuo Rygos plento (Ruseckas 1987) (5 pav., c).

Pasitvirtinus pirmiesiems lūkesčiams dėl monolitinių pastatų svarbos, 9-ojo dešimtmečio pradžioje įkuriama Vilniaus monolitinės statybos valdyba ir prasideda individualių monolitinių taškų dëliojimas kiekviename naujai projektuojamame rajone. Šiame lauke lietuviai vėl sulaukia sąjunginio pripažinimo už originalumą. Monolitai ilgainiui tampa (tarp)rajoniniais orientyrais arba identifikaciniais ženklais erdvėje. Šiandien Vilniuje yra apie devyniasdešimt šešiolikos tipų daugiaaukščių monolitinių pastatų Saulėtekio, Lazdynuose, Šeškinėje,

Justiniškėse, Fabijoniškėse, Pašilaičiuose⁴, Vilkpėdėje, Pilaitėje, Šnipiškėse ir Naujojoje Vilnioje (Čiurlionienė 2009) (6 pav.). Kiekviename iš šių rajonų stovi 1–2 tipų monolitiniai aukštybiniai pastatai⁵, kurie nebekartojami kituose Vilniaus rajonuose⁶, taigi šiuos objektus būtų galima pavadinti „rajonų vardiniais ženklais“. Būtent šie žaidimai netipiniais pastatais kaip rajonų atpažinimo ženklais iš dalies neigia tipiškumo prielaidą kai kuriuose sovietinių metų gyvenamuosiuose rajonuose Vilniuje.

⁴ Pašilaičiuose realizuoti vieni iš paskutinių sovietinių metų monolitinių namų kompleksai (arch. D. Ruseckas, I. Maknienė). Šiame rajone yra du monolitinių pastatų tipai: a) 16-os aukštų dominantės (arch. R. Beinortas); b) 9-ųjų ir 3-jų aukštų pastatų grupės, pusiau perimetriniu užstatymu supančios vidinius kiemus. Keturių grupių kompleksas sudaro kvartalą su jam priklausančiomis viešosiomis erdvėmis.

⁵ Šiuo atveju to paties projekto, bet skirtingo aukštumo pastatai įvardijami kaip atskiras tipas. Visiškai skirtingų dviejų projektų monolitiniai pastatai stovi tik Pašilaičiuose, Justiniškėse ir Lazdynuose.

⁶ Pagal kelis iš šių projektų vėliau pastatyti gyvenamieji namai kituose Lietuvos miestuose.

7 pav. Atnaujintų daugiaaukščių Lazdynuose vaizdas (nuotrauka autorės)

Fig. 7. View of high-rise buildings after renovation in Lazdynai

Sovietinio laikotarpio gyvenamųjų rajonų atnaujinimo problematika

Šiandieninis sovietinių metų rajonų atnaujinimas sukuria paradoksišią situaciją, kai rajonų netipiniai objektai praranda savo pirminius bruožus, ir anksčiau buvęs netipinis objektas tampa šiandieniu tipiniu. Tai pastebima rajonų plano struktūros pokyčiuose. Vilniaus miesto sovietinių gyvenamųjų rajonų tankinimą reglamentuoja Vilniaus miesto Bendrasis planas iki 2015 m.: „nauja statyba, tankinanti šių rajonų gyvenamųjų teritorijų užstatymą, galima tik tuo atveju, jei tai numatyta kompleksiniuose jų renovacijos projektuose ir yra tiesiogiai susieta su teritorijos revitalizacija“ (Vilniaus miesto... 2007). Smulkiau nenagrinėjant, ar naujieji objektai atgaivina rajoną, ar ne, šiuose rajonuose tankinimo procesas vyksta pagal kelias tendencijas. Nauji objektai visiškai suformuotame rajone statomi: a) pagal pirminę rajono suplanavimo koncepcijos plano schemą, keičiant tik erdvinę-tūrinę struktūrą, b) ne pagal pirminę rajono suplanavimo koncepciją, keičiant ir plano, ir erdvinę struktūrą (Čiurlionienė 2009). Abiem atvejais tipinių pastatų ir jų grupių kombinacijų savitumas kinta. Tipiniai pastatai nėra tie objektai, kurių architektūra turėtų išliekamąją vertę (tiek dėl tipinio projekto, tiek dėl jų kiekio mieste) ir kurie „<...> dėl savo masišku-

mo vargu ar gali būti išsaugoti *in corpore*. Tačiau istoriniu požiūriu būtų svarbu miesto audinyje fiksuoti šių fenomenų pradžią (pavyzdžiui, pirmasis blokinis namas ir pan.) ar specifiškumą SSRS kontekste <...>, tipiškiausius arba, priešingai, „nuo normos nukrypčius“ atvejus“ (Čepaitienė 2004). Tačiau kombinuojant tipines industrines „kaladėles“ plane ir erdvėje kurtos charakteringos rajonų kompozicijos, kurios tiek miesto plane, tiek trimatėje erdvėje nėra tipinis reiškinys. Gal būtų galima svarstyti pastatų grupių (kurių kombinacija specifiškai būdinga tik vienam rajonui) nepakitusios urbanistinės struktūros išsaugojimą tokiu atveju, kai visas rajonas nebetenka savo pirminio charakterio dėl pokyčių⁷. Norint išsaugoti pastatų grupę kaip savotišką ansamblį, susiduriama su nekontroliuojama architektūrinio chaoso problema keičiant jų architektūrinius bruožus. Sovietiniais metais gyvenamųjų namų grupių ansamblio spalvinis vientisumas įvardintas kaip teigiamas reiškinys. „Vilniuje kiekvienas gyvenamasis

⁷ Kaip, pvz., Žirmūnų I-asis mikrorajonas įtrauktas į urbanistinių paminklų sąrašą (UV 63), tačiau, skirtingai nuo Lazdynų, Vilniaus miesto bendrajame plane apsaugos statusas šiam dariniui nesiūlomas, „kadangi buvusio Žirmūnų mikrorajono <...> pirminė urbanistinė struktūra didžiąja dalimi yra pakitusi“ (Kultūros... 2007).

rajonas, net kai jis statomas skyrium, sprendžiamas kaip vieningas polichrominės kompozicijos vienetas. <...> pasirinkus pernelyg smulkų spalvinio zonavimo vienetą, nukenčia bendra masyvo planinės-erdvinės kompozicijos idėja“ (Minkevičius, Rymeikis 1977). 2004 m. SI „Vilniaus planas“ parengtose rekomendacijose būsto ir gyvenamosios aplinkos renovacijai (SI „Vilniaus...“ 2004) teigta, kad „renovuojamiems namams parenkant fasadų spalvas neskaidyti gyvenamųjų rajono kvartalų, kiekvieną namą dažant kitaip, bet stengtis sukurti skirtingų spalvų namų grupes. Būtent kompleksinis spalvinis sprendimas padėtų sukurti kvartalo identitetą“. Tačiau realūs renovacijos rezultatai kitokie: neretu atveju tipiniai namai renovuojami pagal skirtingus projektus, ir tas pats namo tipas gali atrodyti visiškai skirtingai net toje pačioje namų grupėje. Taip prarandamas dar vienas rajono „vardinio ženklo“ – savitų namų grupių kombinacijų – vientisumas. Renovacijos procesuose dingsta ir identifikaciniai dekoratyviai elementai. Ugniasienių, laiptinių ornamentiniai reljefai dažniausiai uždengiami šiltinant sienas, mažosios architektūros formos landšafte keičiamos naujomis tipinėmis⁸.

Monolitinių akcentų architektūrinės išraiškos originalumas taip pat kinta. „Renovacijos sąlygos vienodai taikomos ir mažaaukščiams pastatams, ir daugiaaukščiams monolitiniams akcentams, nors šių objektų renovacija skiriasi technologiniu, tuo pačiu ir finansiniu požiūriu“ (Čiurlionienė, Ruseckas 2009). Finansavimo sąlygos tos pačios, todėl ir rezultatas adekvatus. Pirmieji pavyzdžiai jau realizuoti etaloniniuose Lazdynuose (7 pav.). Trys iš keturių to paties tipo monolitiniai daugiaaukščiai renovuoti pagal visiškai skirtingus projektus, pagal kuriuos vienas perdažytas rausva spalva, kitas dengtas žalsvomis, o trečiasis – gelsvomis fasadų apdailos plokštėmis. Trys objektai – trys galimi variantai, o gautas rezultatas skatina gana kontraversiškai vertinti šią įvairovę, kuri ypač ryškiai matoma pietvakarinės miesto panoramoje. Šioje situacijoje prarandamas rajono erdvinės kompozicijos vientisumas, taip pat ir architektūrinės detalės, kurios renovuojant pagal tipinę technologiją paprasčiausia pasislepia, o tai keičia šių objektų architektūrinę išraišką.

⁸ Prasidėjus monolitinės statybos bangai, neretai mažosios architektūros formos kurtos pagal tą pačią technologiją kaip skulptūros, pvz., vaikų žaidimų aikštelių elementai. Jungiant keletą vienodų betoninių segmentų į grupes, gaunamos azūrinės erdvinės sienelės arba savotiški maži statiniai. Pradėjus mikrorajonų viešųjų erdvių renovaciją, šie objektai dingsta ir jų vietoje statomi tipiniai vaikų žaidimų aikštelių įrenginiai (Justiniškių pavyzdys).

Taip kritikuojama industrinės statybos rajonų architektūrinė monotonija keičiama šiandienine monotonija, kai niveliuojamas skirtumas tarp sovietinio laikotarpio ir šiandienų naujųjų gyvenamųjų rajonų, nes vakarykštis netipinis objektas tampa šiandieniu tipiniu.

Išvados

- Po 1960-ųjų metų planuojant naujuosius gyvenamuosius rajonus Vilniuje prasidėjo savitumo paieškos urbanistinėje struktūroje, realizuotos Žirmūnų, Lazdynų, Karoliniškių, Viršuliškių, Šeškinės ir kituose mikrorajonuose. Šie urbanistiniai dariniai Vilniuje yra paskutiniai tokio masto vientisos ir autorinės urbanistinės kompozicijos pavyzdžiai.
- Nagrinėjant gyvenamuosius rajonus, paaiškėja, jog po Lazdynų suplanuotuose Karoliniškių, Viršuliškių ir Šeškinės rajonuose ryškiausiai atsiskleidžia šių teritorijų formavimo priemonių kaita:
 - 7-ajame dešimtmetyje, 8-ojo dešimtmečio pradžioje ieškota originalių rajonų suplanavimo sprendimų naudojant tuos pačius tipinės architektūros pastatus, kiekviename rajone juos savitai komponuojant erdvėje, pastatus ir aplinką marginant ornamentais, būdingais tik vienam rajonui (Karoliniškėms ir Viršuliškėms). Šio laikotarpio urbanistiniai-architektūriniai sprendimai sulaukė kritikos dėl 1) nepakankamo erdvinio suplanavimo originalumo, kurio pagrindine priežastimi buvo neišraiškingas reljefas (skirtingai nuo Lazdynų); 2) klaidumo; 3) projektų ir realizacijų neatitikimo; 4) nepakankamos spalvų ir medžiagų įvairovės; 5) ilgalaikio tų pačių tipinių projektų kartojimo;
 - atsižvelgiant į šią kritiką, 8-ojo dešimtmečio pradžioje pradėdami keisti tipinės architektūros erdviniai parametrai (pirmoji tokio tipo namų grupė Viršuliškėse ir visas Šeškinės rajonas). Rajonai formuojami trumpo žingsnio sekiniais pastatais. Tačiau dėl susmulkėjusios struktūros nebeįmanomas charakteringas pastatų grupavimas, rajonams būdinga beveik identiška pastatų architektūrinė išraiška ir vienodi architektūrinių detalių, reljefų motyvai;
 - siekiant išvengti naujo pobūdžio urbanistinės ir architektūrinės monotonijos 8-ojo dešimtmečio pabaigoje gyvenamųjų rajonų identitetas ir originalus charakteris pradėtas kurti specialiai jiems projektuojamais aukštybiniais monolitinių akcentais (Šeškinė). Vilniuje pastatyta apie devyniasdešimt šešiolikos tipų daugiaaukščių

monolitinių pastatų. Kiekviename rajone stovi tik jam projektuoti aukštybiniai pastatai, kurie nebekartojami kituose miesto rajonuose, taigi šiuos objektus būtų galima pavadinti „rajonų vardinais ženklais“.

3. Grupodami tipinius pastatus specifine forma, kurdami netipines dekoratyvines detales, unikalius monolitinius gyvenamuosius pastatus urbanistai ir architektai siekė įdiegti „vardinių arba identifikacinių ženklų“ sistemą kiekviename naujame gyvenamajame rajone. Ši netipinių objektų sistema iš dalies paneigia sovietinių metų gyvenamųjų rajonų tipškumą. Kaip vertingus ir netipinius gyvenamųjų rajonų Vilniuje bruožus galima įvardinti: a) rajono urbanistinės struktūros savitumą ir kompozicinį vientisumą; b) tipinių pastatų grupių kombinacijų savitumą; c) daugiaaukščių monolitinių gyvenamųjų pastatų architektūrinės išraiškos originalumą; d) rajonų teritorijų „erdvumą“.
4. Pastaraisiais metais Vilniaus miestui plečiantis naujose teritorijose ir įsisavinant vidines, sovietiniu laikotarpiu formuoti, rajonai pradėti tankinti ir renovuoti. Kai kuriais atvejais šie pokyčiai yra problemiški dėl įtakos išskirtiems nagrinėjamų struktūrų bruožams.
5. Rajonų urbanistinės struktūros savitumas ardomas atsirandant naujiems objektams, kurie keičia rajonų erdvumą ir kai kuriais atvejais viešosios erdvės paskirtį. Dalies pavienių pastatų renovacija vykdoma pagal skirtingus projektus, dėl to rajonuose atsiranda chaotiškumo įspūdis, keičiantis rajono architektūrinį vientisumą. Vertikalių akcentų architektūrinė vertė keičiasi juos modernizuojant pagal skirtingus projektus, kurie keičia šių objektų išraiškingas architektūrinės detales.
6. Minėti pokyčiai gali turėti įtakos netipinio rajonų charakterio niveliacijai ir urbanistinės struktūros išliekamajai vertei. Kai kurių rajonų išliekamoji vertė hipotetinė ir reikalauja atitinkamo urbanistinės struktūros kokybinio tyrimo, kuriuo remiantis būtų galima išsamiau nagrinėti šių rajonų bei jų atskirų segmentų ar objektų apsaugos galimybes tolesniuose rajonų atnaujinimo ir plėtros procesuose.

Literatūra

- Antanaitis, J. 1984. Monolitinei statybai – naujus projektus ir efektyvesnes medžiagas, *Statyba ir architektūra* 11(306): 4–5.
- Balčiūnas, V. 1977. Kokie bus mūsų daugiaaukščiai namai, *Statyba ir architektūra* 11(222): 8–11.
- Balčiūnas, V. 1984. Monolitinė statyba, *Statyba ir architektūra* 2(297): 4–6.
- Balėnas, K. 1970. Atbilda statybininkai į Karoliniškes, *Statyba ir architektūra* 2(122): 4–6.
- Balėnas, K. 1975. Televizijos ir radijo laidų perdavimo stoties bokšto statyboje, *Statyba ir architektūra* 4–191: 6–9.
- Baužienė, M. 2008. Neatšvestas Architektūros muziejaus keturiasdešimtmetis, *Kultūros barai* 2008(9): 30–34.
- Budrys, J. 1976. Karoliniškės šiandien ir rytoj, *Statyba ir architektūra* 2(201): 6–9.
- Čepaitienė, R. 2004. Sovietinio laikotarpio istorijos ir paveldo įprasminimo problemos Vilniaus mieste, iš *Santykis su istorine praeitimi XXI amžiaus Vilniuje*, 47–59.
- Čiurlionienė, I. 2009. Sovietmečio gyvenamųjų rajonų erdvinės struktūros kaita (Vilniaus miesto pavyzdys), iš *Subalansuotos plėtros idėjų raiška architektūroje ir teritorijų planavime*. Vilnius. 104–117.
- Čiurlionienė, I.; Ruseckas, D. 2009. Aukštybinių monolitinių pastatų renovacijos Vilniuje specifika, iš *Būsto modernizavimas: nuo pastato remonto iki miesto at(si)naujinimo*. Santraukų rinkinys. Vilnius, 8–9.
- Čyžius, J.; Vanagas, A. 1970. Karoliniškes pavadinkime Šaltūnais, *Statyba ir architektūra* 4(124): 32.
- Dyčmonas, J. 1975. Naujos serijos stambiaplokštis namas, *Statyba ir architektūra* 12(199): 6–9.
- Dremaite, M. 2010. *Lazdynai, Living and Dying in the Modern Urbanity*. Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway, Sweden. Nordic- Baltic Experience. Docomomo. Published The Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture in cooperation with Chalmers University of technology, 106–107.
- Jaralovas, J. 1979. Tipiniai namai. Ar dar ilgam?, *Statyba ir architektūra* 1–236: 10.
- Jaralovas, J. 1975. Kiekvienam kompleksui – savitą veidą, *Statyba ir architektūra* 1(188): 3–8.
- Kultūros vertybės. Vilniaus miesto Bendrasis planas iki 2015. Aiškinamasis raštas*. 2007. Vilnius [žiūrėta 2010 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vilnius.lt/bplanas/download.php?file_id=66>.
- Minkevičius, J.; Rymeikis, A. 1977. Miestas ir jo spalvos, *Statyba ir architektūra* 8(219): 4–6.
- Miškinis, A. 1982. Lietuvos miestų architektūros savitumai: kūrybos pozicija, *Statyba ir architektūra* 11(282): 12.
- Miškinis, A. 1991. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis.
- Moussavi, F.; Kubo, M. 2008. *The Function of Ornament*. Harvard University Graduate School of design: 2008.
- Parčiauskas, V. 1982. Miestai – kaip žmonės, *Statyba ir architektūra* 4(275): 4–5.
- Ruseckas, D. 1987. *Monolitas*. Vilnius.
- Rusteika, J. 1979. Monolitinės statybos perspektyva, *Statyba ir architektūra* 7(242): 20–21.
- SĮ „Vilniaus planas“, 2004. *Rekomendacijos būsto ir gyvenamosios aplinkos renovacijai*. Vilnius.
- Stražnickas, J. 1981. Stambiaplokštė statyba. Kas laimėta ir prarasta?, *Statyba ir architektūra* 8(267): 4–7.
- Šileika, V. 1980. Vilniaus namų statybos kombinatas: vakar, šiandien ir rytoj..., *Statyba ir architektūra* 12(259): 2–3.
- Vilniaus miesto Bendrasis planas iki 2015*. 2007. Aiškinamasis raštas. Kultūros vertybės. Vilnius [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vilnius.lt/bplanas/download.php?file_id=66>.
- Ванагас, Ю. 1974. Социологический эксперимент в формировании жилой среды, *Архитектура СССР* 11(1974): 13–14.

- Микучанис, В. 1974. Градостроительное мастерство, *Архитектура СССР* 11(1974): 6–9.
- Новиков, Е.; Анисеев, А. 1978. Проблемы улучшения качества планировки и застройки новых городов, *Архитектура СССР* 2(1978): 28–45.
- Полторацкий, Е.; Васильев, Н. 1977. Жилая среда – поиск индивидуальность, *Архитектура СССР* 9(1977): 31–35.
- Сакалаускас, В. 1974. Красоту и удобства – на службу человека, *Архитектура СССР* 11(1974): 4–5.
- Шешельгис, К. 1974. Особенности композиции жилого района Лаздинай, *Архитектура СССР* 11(1974): 18–19.
- Яралов, Ю. 1974. Эксперимент продолжается..., *Архитектура СССР* 11(1974): 23–29.

SOVIET PERIOD RESIDENTIAL DISTRICTS IN VILNIUS: PROBLEM OF TYPICAL CHARACTER

I. Ruseckaitė

Abstract. In the fifties, the Soviet Union witnessed the start of the industrialised wave of massive construction of residential buildings, in the process whereof new urbanism structures emerged in cities and towns. In 1955–1990, the share held by them in Vilnius amounted to some 19 sq km and was called “The New Districts”. Today, the aforementioned districts are referred to as typical faceless bedroom communities. It is the so-called grey face of social modernism or just an imperceptible background for the daily round, the typicality whereof is unquestioning. The report aims at arguing against the aforesaid statement providing a few features that demonstrate a nontypical character of these city districts. Wide appreciation, awards for planning Lazdynai and Žirmūnai districts, at least formal listing thereof as urbanism monuments keep from thoughtless application of the template “typical” for the other “new districts” either. The fact that the bedroom communities constitute a typical phenomenon in the former socialist countries is not denied, however, the emphasis on the differences between the

districts is supposed to reveal the individual characters thereof. A few bedroom communities of Vilnius are analysed. The start is made from the thing incomprehensible at the present time in the real space of the districts, i.e. the plans and development history thereof. The circumstance that urbanism solutions of all the districts are works of authorship turns to one of the most important considerations. By courtesy of the art of ingenuity and by playing with typical cubes, different urbanism structures of each district are shaped. Freestyle games in the plains, games by the context on the mounds or just the Art of Ornamentation in the plan. This is the point where the features of Identification in the role of nontypicality of each district start showing up. They assist in orienting in the city plan identifying clearly the differences between the plans of districts. After shifting the research to the real space and to the present time, by capturing at the level of observer eyes, nontypical character of each district is disclosed through individual architectural details and monolithic concrete high-rise accents thereof. These objects become [inter]district guides or marks of Identification in the space. The paper states that these are the games by nontypical details and/or nontypical buildings in the role of marks of Identification that deny the myth of typicality partially. Current modernization of the districts of the soviet period, however, results in a paradoxical situation when the marks of Identification are leveled down and the former [Non] typical turns to today's Typical.

Keywords: soviet period, mass construction, typical buildings, monolithic concrete high-rise residential buildings.

INDRĖ RUSECKAITĖ

Master, PhD student, Dept and Fundamentals and Theory of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University, Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lithuania
E-mail: ruseckaitė.indrė@gmail.com

Master of Architecture, VGTU, 2005. Publications: author of several articles in popular professional and scientific magazines. Research interests: urban design, soviet period heritage, interdisciplinary research. Projects: author and co-author of several projects of urban design and architecture.